

k.i.p

kunst in de provincie

Thema: kunsteducatie en onderwijs

- > Toeval gezocht: project voor jonge kinderen met 15 kunstenaars op 15 scholen
- > Interview: Bade, Velserboer en Ebinger
- > Nieuw: Tentoonstellingsagenda

▶ Toeval gezocht

Annemieke Huisingh

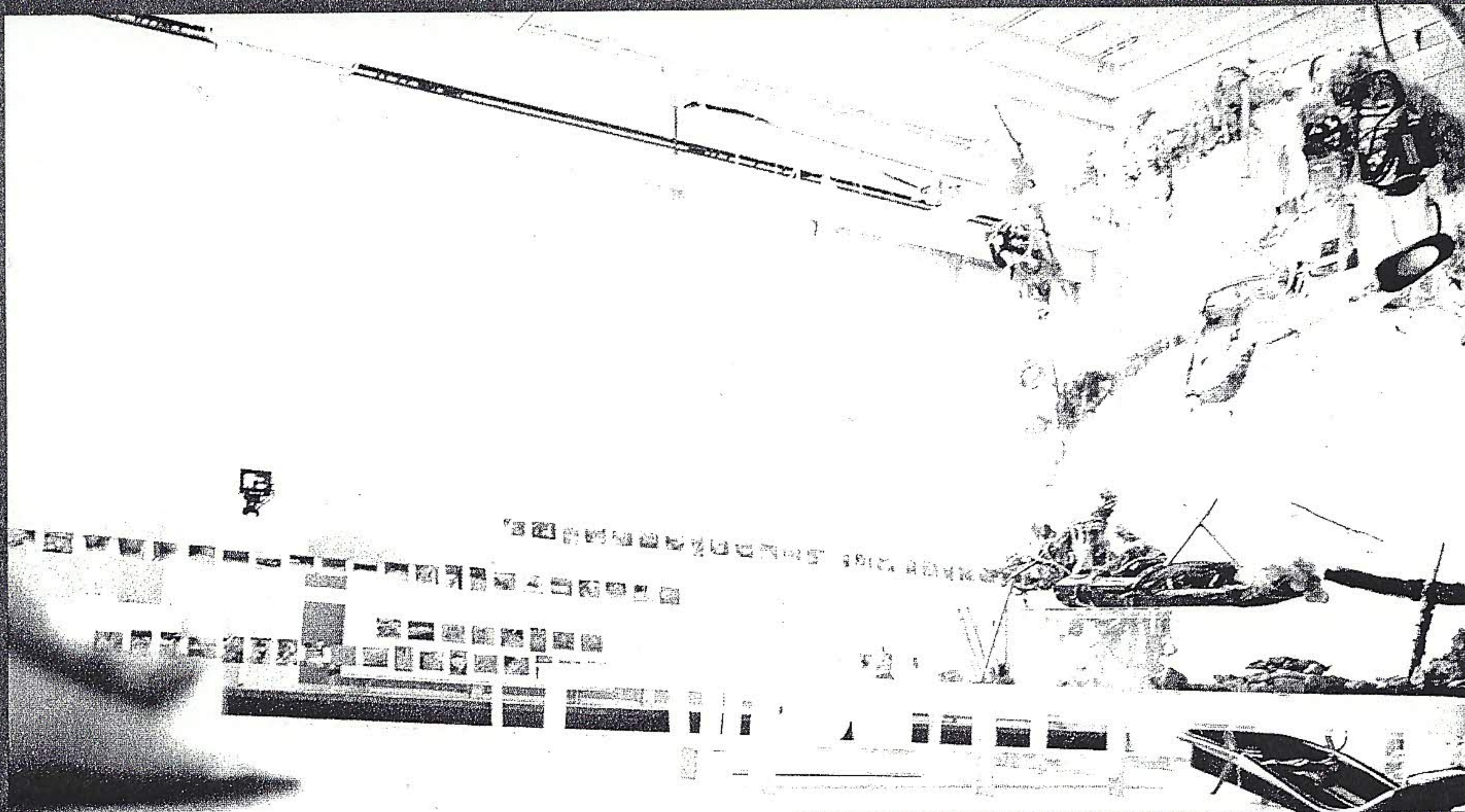
In het kunsteducatieproject *Toeval gezocht* werkten vijftien kunstenaars zes weken lang op vijftien Noord-Hollandse basisscholen. Met de Reggio-Emilia-benadering en het werk van kunstenaarsduo Heringa/Van Kalsbeek als inspiratiebron werden de expressieve potenties van de jonge kinderen aanbeoordeld. Het begrip 'verzamen' gold daarbij als startpunt. Projectleider Annemieke Huisingh laat drie deelnemende kunstenaars - Irma de Bruijne, Hanneke Saaltink en Eva Klee - aan het woord over hun ervaringen.

Irma de Bruijne: "De start van het project was voor mij de inrichting van het atelier op school, het moest een eigen ruimte zijn met een speciale sfeer. Ik wilde rust en concentratie mogelijk maken, en tegelijkertijd een uitdagende omgeving bieden. De vloer mocht geen belemmering zijn om dingen te doen, dus die hebben we bekleed met karton en daarna wit geschilderd. Maar er moest ook huiselijkheid zijn, daarom heb ik een groot kleed met kussens neergelegd. Banken, tafels en schotten hebben we zo neergezet, dat kinderen in groepjes konden werken. Ze moesten hun schoenen uitdoen bij binnenkomst om de overgang naar een nieuwe plek te markeren. In het midden stonden lange tafels waar alle verzamelingen op gezet of gelegd konden worden. Ik had mooie doosjes in allerlei maten verzameld die de kinderen zouden kunnen gebruiken voor hun verzamelingen.

Ik had bovendien de luxe dat de school een rijkelijk voorzien handenarbeidlokaal had, vol goede materialen, zoals karton, wol, klei, ijslollystokjes. Deze konden we dus desgewenst in het atelier inbrengen."

Geraspt stoepkrijt

"En verder dacht ik alleen maar: niets invullen van te voren, laat de kinderen maar komen. Ik wilde zo goed mogelijk de Reggio Emilia-benadering laten werken. Dit deed ik door tijd en ruimte te maken, door een helder kader aan te bieden en beperkingen te kiezen in het aanbod van materiaal. Iedere werkochtend begon ik met een vraag of het aanbieden van een mogelijkheid (bijvoorbeeld een nieuw materiaal) en daarna liet ik ze volledig hun eigen gang gaan. Ik greep eigenlijk alleen in als de focus zich verlegde. Soms gaf ik wel een suggestie. Bijvoorbeeld: ik merkte dat als de kinderen een nieuw materiaal kregen aangeboden ze dit altijd in hun eentje

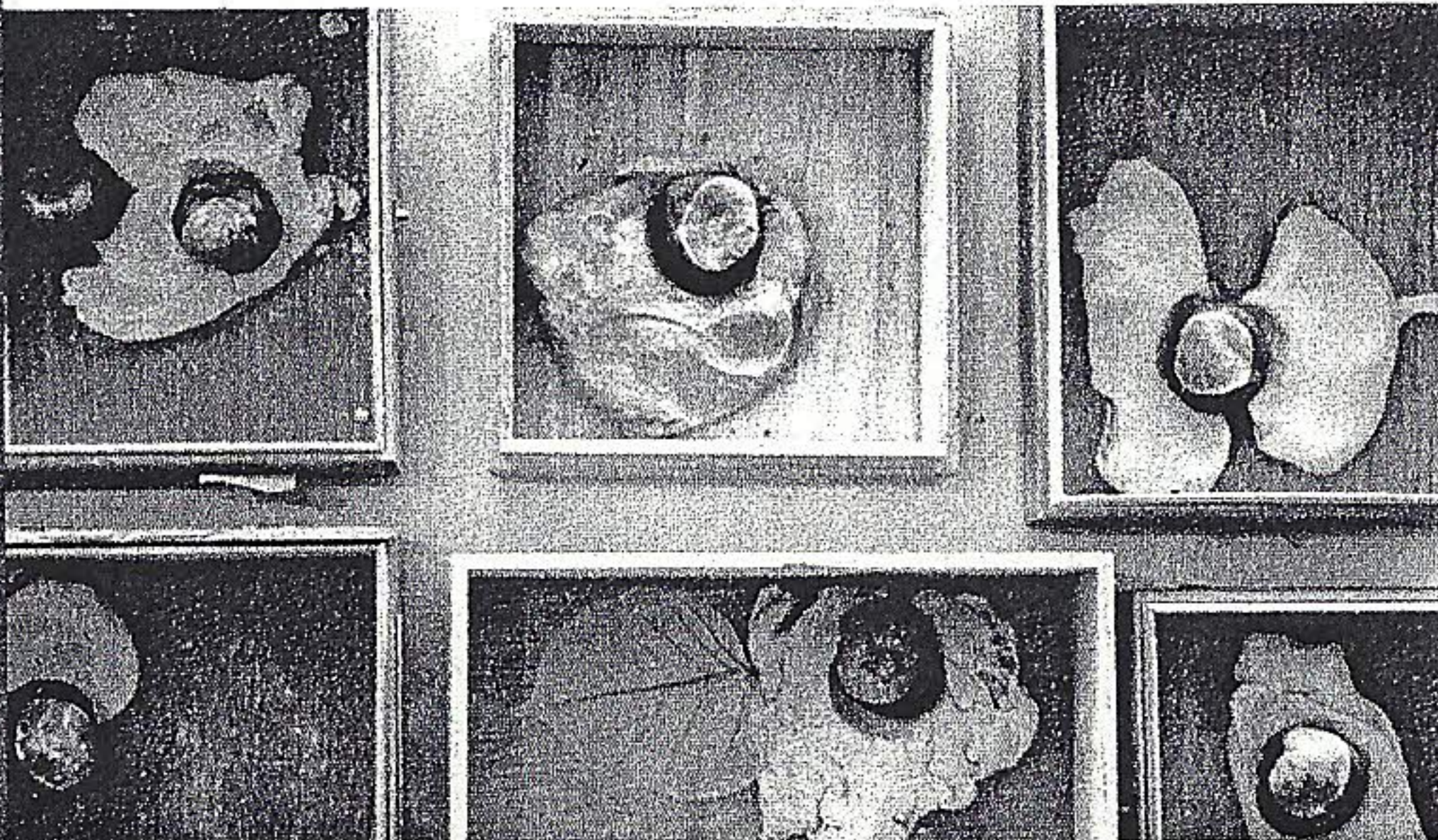
Toeval gezocht

Toeval gezocht is een project voor jonge kinderen met vijftien kunstenaars op vijftien scholen, verbonden aan de tentoonstelling *Cruel Bonsai* van het kunstenaarsduo Heringa/Van Kalsbeek in het Stedelijk Museum Amsterdam. De werkwijze is geïnspireerd door de Reggio Emilia-benadering (zie kader pagina 6). Het project is een onderzoek naar de verbinding van de expressieve talen van jonge kinderen met de artistieke talen van Heringa/Van Kalsbeek. Zes weken lang werkten de kunstenaars, leerkrachten en stagiaires twee dagdelen per week samen met de kinderen. De leeftijd van de kinderen varieerde van vier tot zeven jaar. De gedachten, hypothesen, ideeën en initiatieven van de kinderen bepaalden steeds de koers van het project. Het werkproces is intensief gedocumenteerd in tekst, foto's en film en te zien op website www.toevalgezocht.nl.

Van 4 november tot 6 januari 2008 is een selectie van de resultaten en het werkproces tentoongesteld in het Stedelijk Museum. In dezelfde periode bezoeken alle deelnemende kinderen beide tentoonstellingen.

Op 12 december vindt in het Stedelijk Museum een symposium plaats, waarop het project wordt gepresenteerd en bediscussieerd en voordrachten worden gegeven vanuit verschillende invalshoeken door professor Robbert Dijkgraaf, filosofe Marjan Slob en auteur Joke van Leeuwen. Voorjaar 2008 zullen project en symposium resulteren in een publicatie van Uitgeverij Lemniscaat.

Familieschool (Heerhugowaard). Bewaarplekken voor kastanjes.
Foto: Jan-Willem Scholten

Tentoonstelling *Toeval gezocht* (Stedelijk Museum Amsterdam) Foto: Jan Willem Scholten

gingen uitproberen. Dan gaf ik soms na enige tijd de suggestie of ze misschien samen een werk wilden maken. Als dat aansloeg, kozen ze zelf het groepje en gingen als groepje weer zelfstandig aan de slag."

"Ik had in het atelier ook een aantal kunstboeken neergelegd. Zoals over Wolfgang Laib en over Sjoerd Buisman, dus vooral kunstenaars die werk met de natuur maken. Op een gegeven moment kwam een van de kinderen met geraspt stoepkrijt als zelf ontdekt nieuw materiaal. Naar aanleiding daarvan liet ik het werk met stuifmeel zien van Wolfgang Laib. De week daarna ontdekten kinderen zaagsel als nieuw materiaal en hebben ze letterlijk uren stammetjes staan doorzagen om voldoende zaagsel te maken."

"De analyse van de werkwijze van Heringa/Van Kalsbeek heeft voor mij een belangrijke leidraad gevormd, met name de begrippen: verzamelen, ordenen, kleur en zwaartekracht. Vanuit deze begrippen probeerde ik de kinderen te inspireren tot eigen onderzoek en experiment. En dat ging eigenlijk vanzelf, ze waren steeds enthousiast en kwamen er zelf mee. In het atelier lag op een gegeven moment per ongeluk één bolletje wol, dat ontdekten de kinderen en vanaf dat moment vroegen ze om meer wol. Daaruit is de hele wikkelperiode ontstaan"

Abstractie

"Ik heb ze gestimuleerd om steeds naar abstract werken terug te keren. Bijvoor-

beeld: nadat de kinderen hun verzamelingen hadden neergelegd en op verschillende manieren hadden geordend, heb ik hen voorgesteld hun verzameling na te tekenen. Dus iets fysieks te transformeren naar het platte vlak, daardoor werd het weer iets anders en abstracter. De kinderen waren zelf vaak verbaasd over wat ze maakten en kwamen zo weer op nieuwe ideeën. Ik onderzocht voor mijzelf steeds de samenhang tussen de beperking van het aanbod en de vrijheid die daarbinnen mogelijk was. Ik werkte met groep 3/4. Dat vond ik bijzonder, omdat vaak naar voren wordt gebracht dat kinderen van deze leeftijd zo naturalistisch worden en weinig voelen voor verbeelding en abstractie. Het was heel interessant om te ontdekken dat het tegendeel waar bleek te zijn."

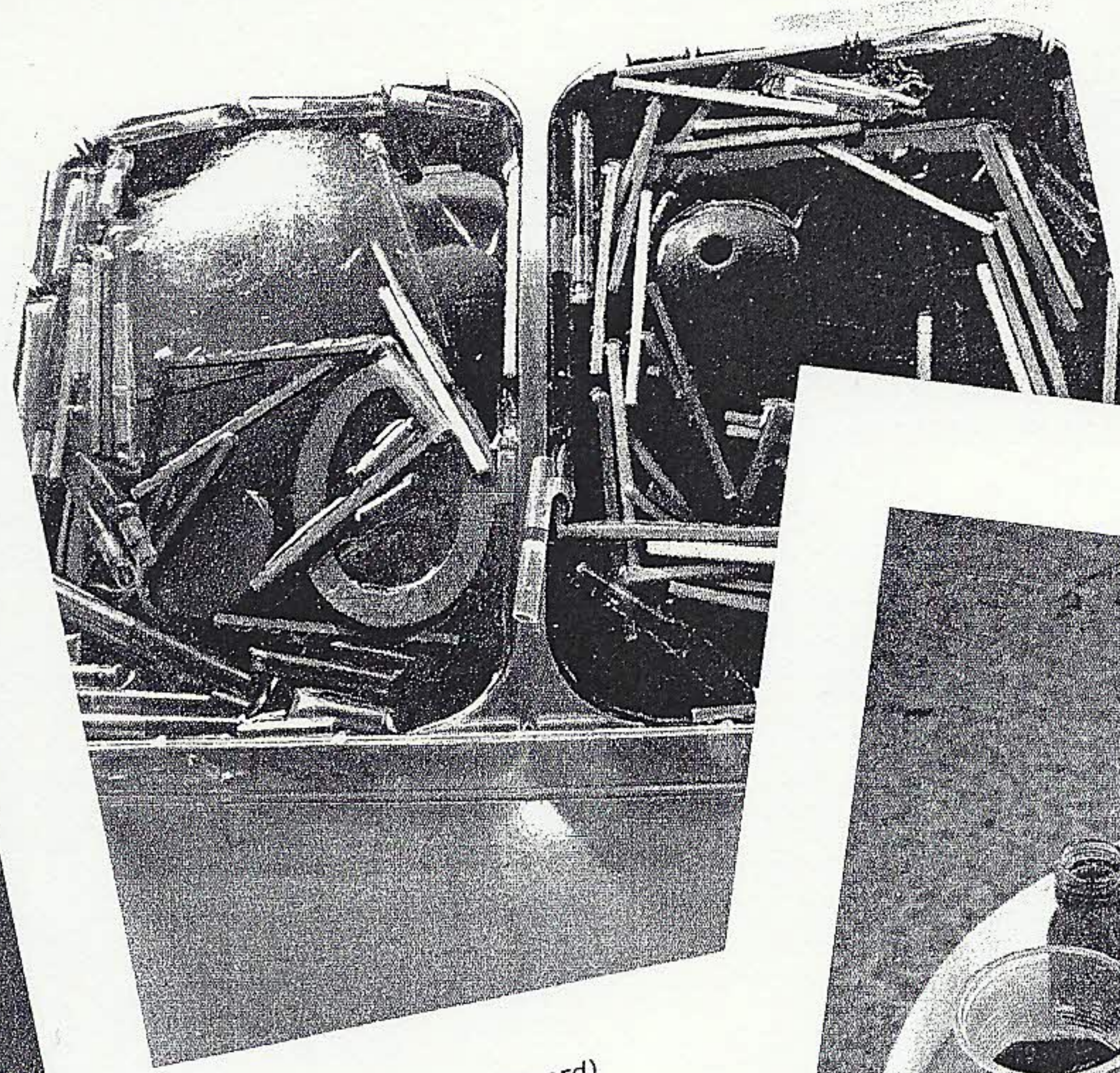
Hanneke Saaltink: "Voor de start had ik vooral veel nagedacht over verzamelen. Ik heb de eerste keer voor alle kinderen een doos meegenomen. Ik vroeg of ze iets bij zich hadden, in hun zak, of in hun laatje en liet hen dat neerleggen en er omheen tekenen. Van de tekening en het voorwerp maakten we een foto die we op de doos plakten. Zo had ieder kind een eigen plek om een verzameling in aan te leggen. Ik ben naast kunstenaar ook leerkracht op een basisschool en merkte dat gevonden, gekregen of meegenomen dingetjes heel belangrijk kunnen zijn. Het doet iets met de identiteit van kinderen. Mijn vraag was: hoe verhoudt iets eigens zich tot het grote geheel?"

Atelier

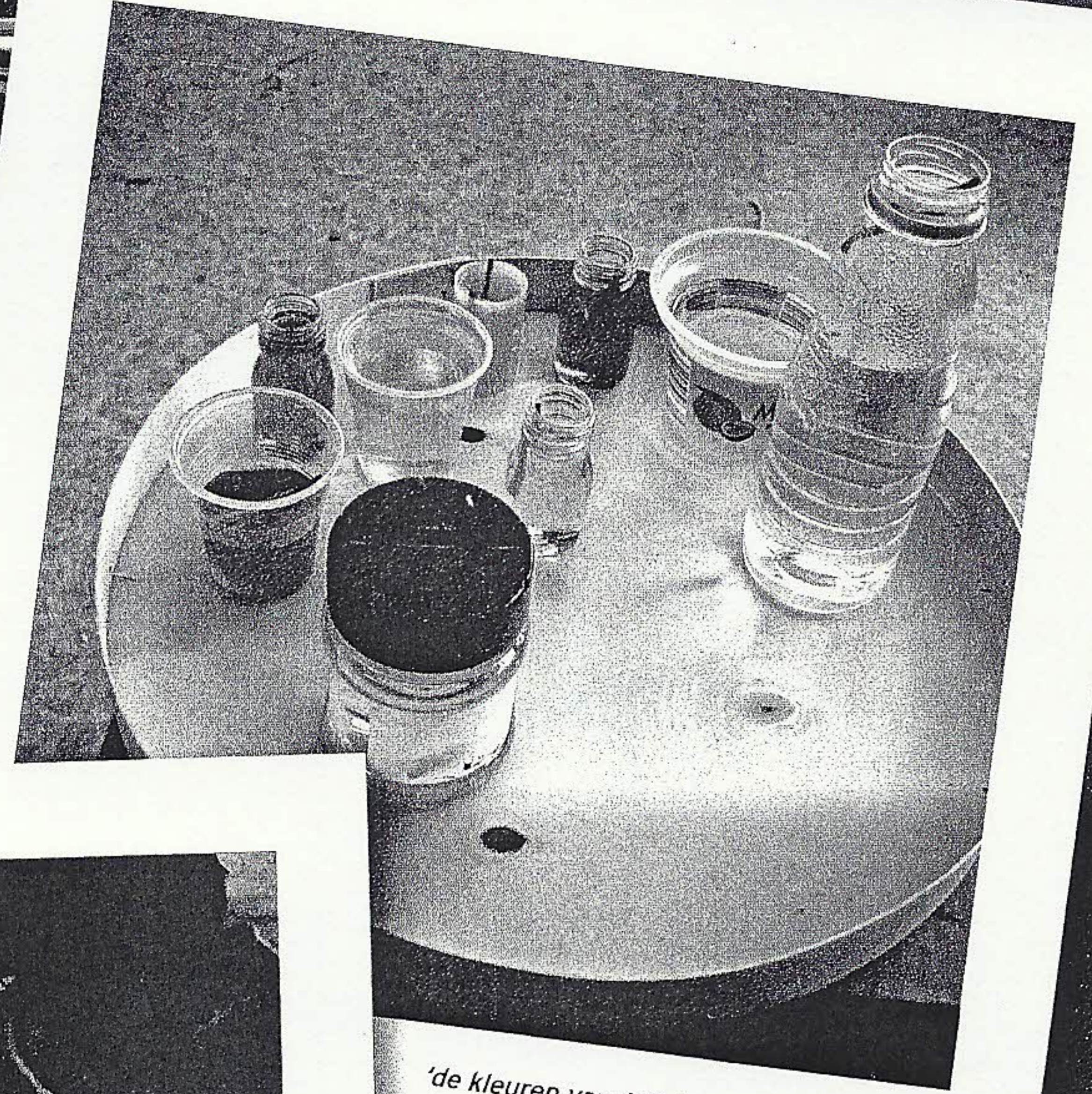
"Intussen hadden we het atelier ingericht, een fijn eigen lokaal waar alles kon blijven staan in die weken. Aanvankelijk hadden we alleen verbindingsmaterialen ingebracht, maar allengs namen de leerkrachten, de stagiaire en de kinderen allerlei materialen mee naar het atelier, waardoor er eigenlijk vanzelf een rijkdom aan materialen groeide. De kinderen zagen hun doosjes als privé

"Mijn vraag was: hoe verhoudt iets eigens zich tot het grote geheel?"

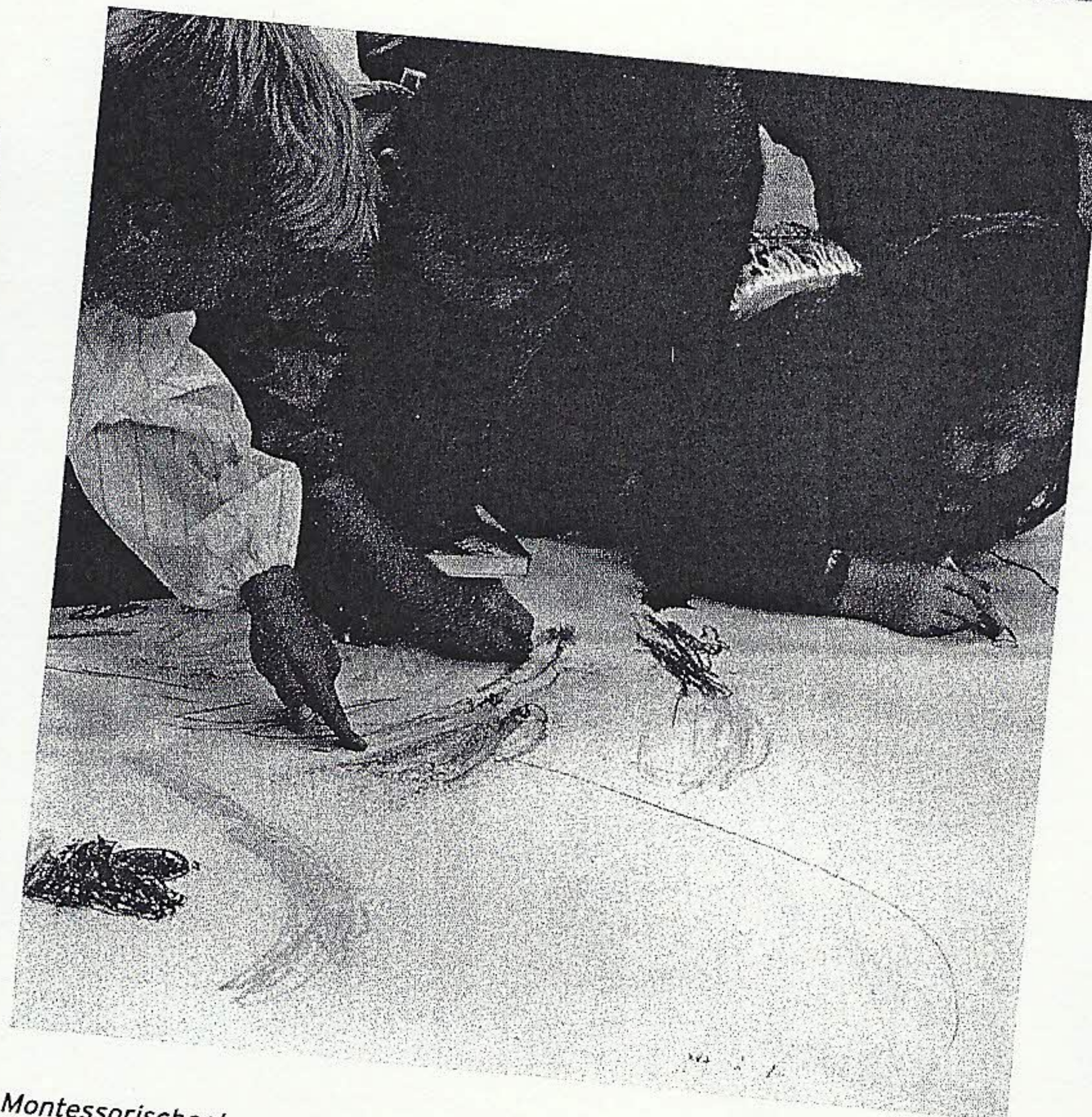
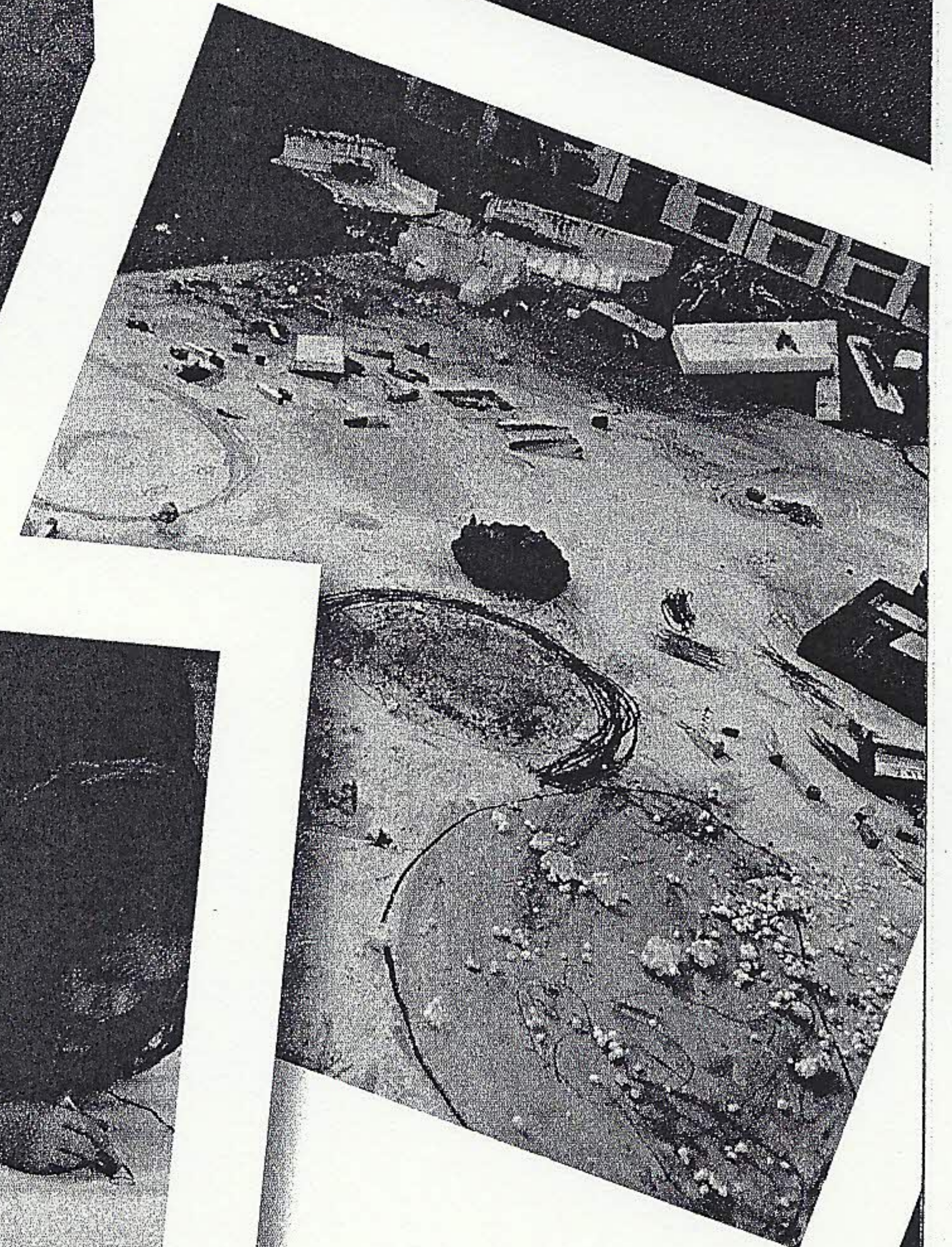
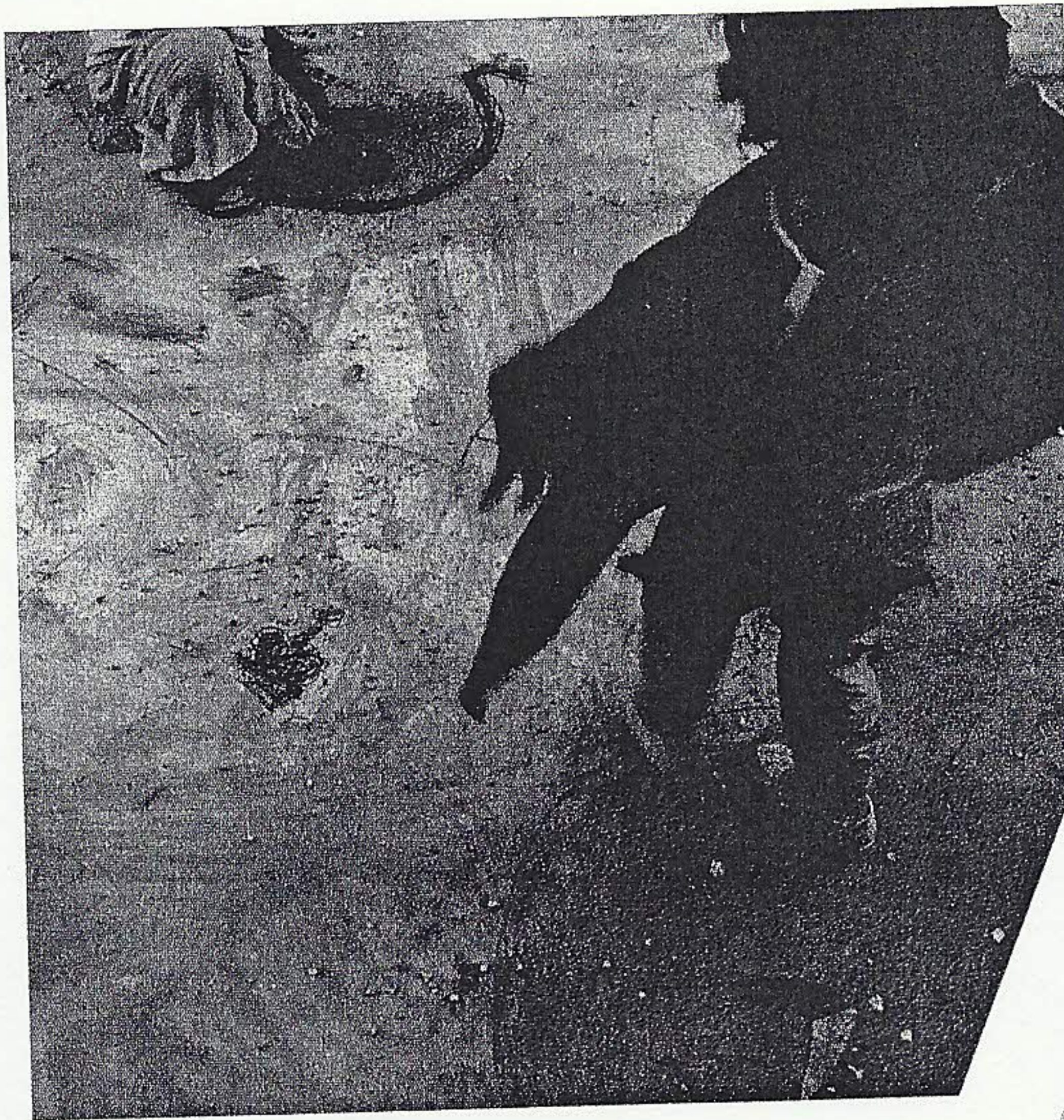
en de materialen als gemeenschappelijk. Daar gingen de kinderen met groot enthousiasme mee aan de slag. Het was een grote groep: 29 kinderen van groep 1 tot en met groep 3, dus van 4 tot 7 jaar. Het was opvallend hoe lang en geconcentreerd kinderen met elkaar aan dezelfde dingen hebben gewerkt. Ze wisten precies van elkaar waar ieder mee bezig was, ze voegden bij elkaar in of lieten iets los waar een ander aan verder werkte. Ze respecteerden elkaars werk en hadden daarnaast hun doos die privé was, een eigen plekje."

de Kameleon (Heerhugowaard)
'Bonte visjes'

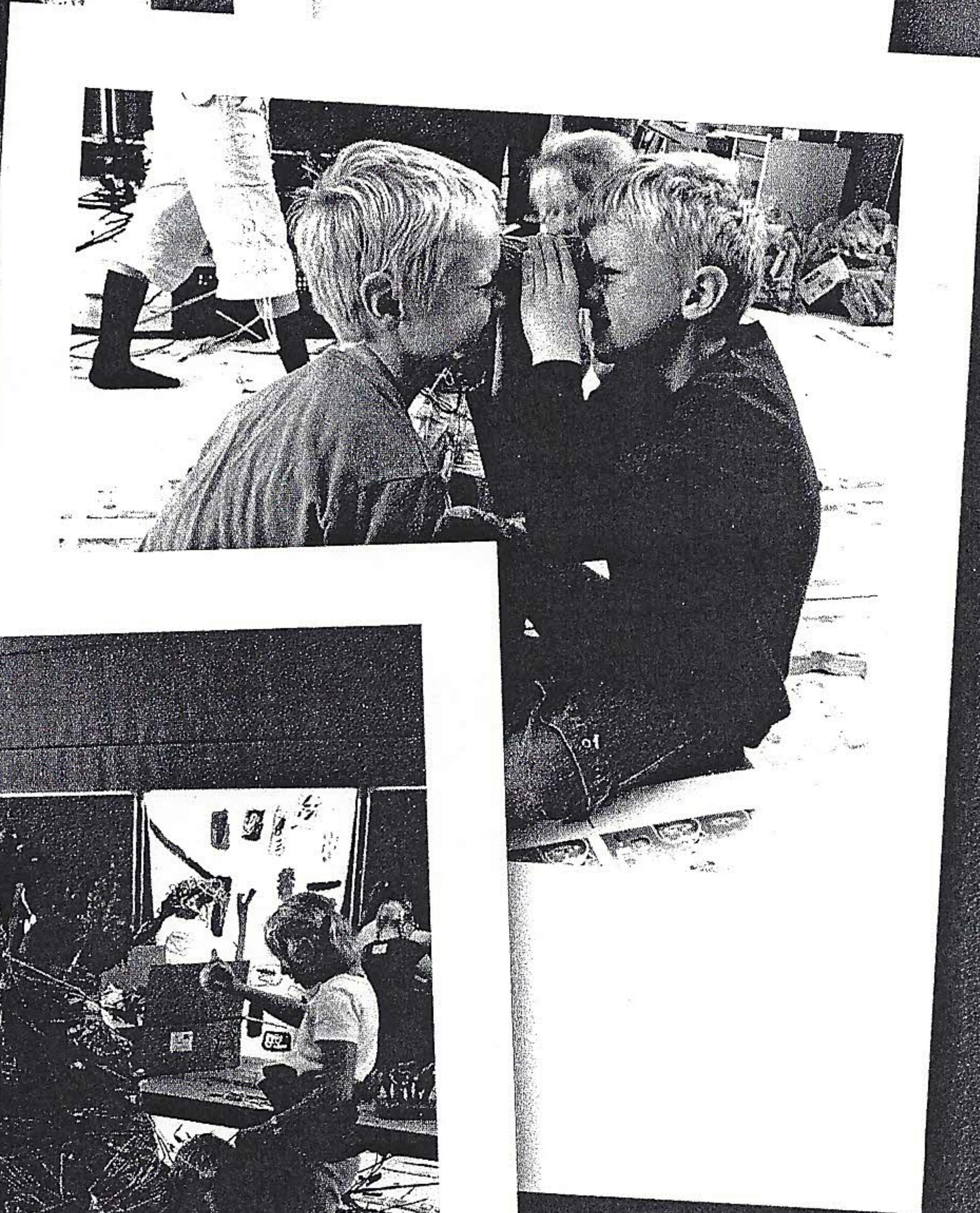
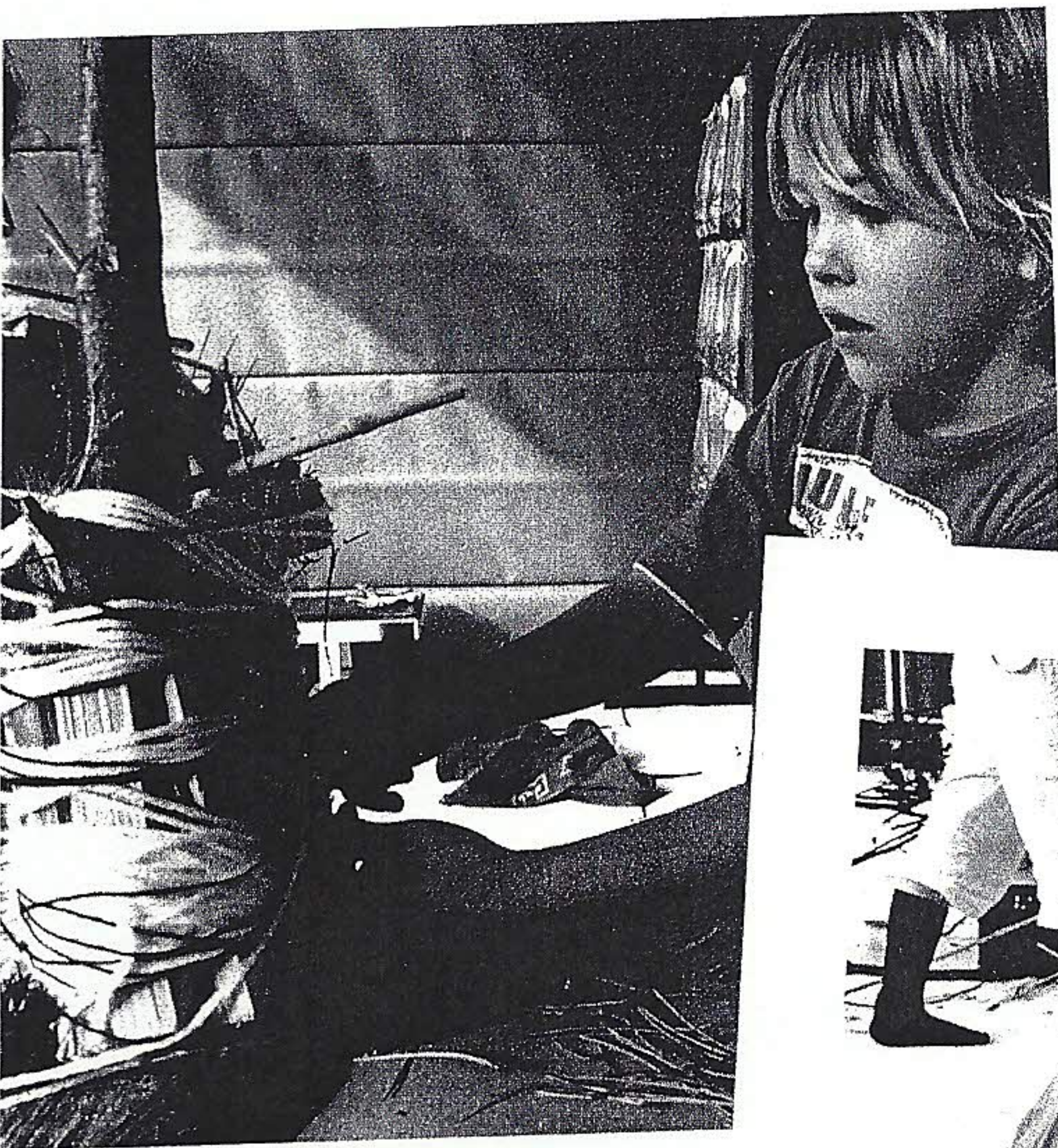
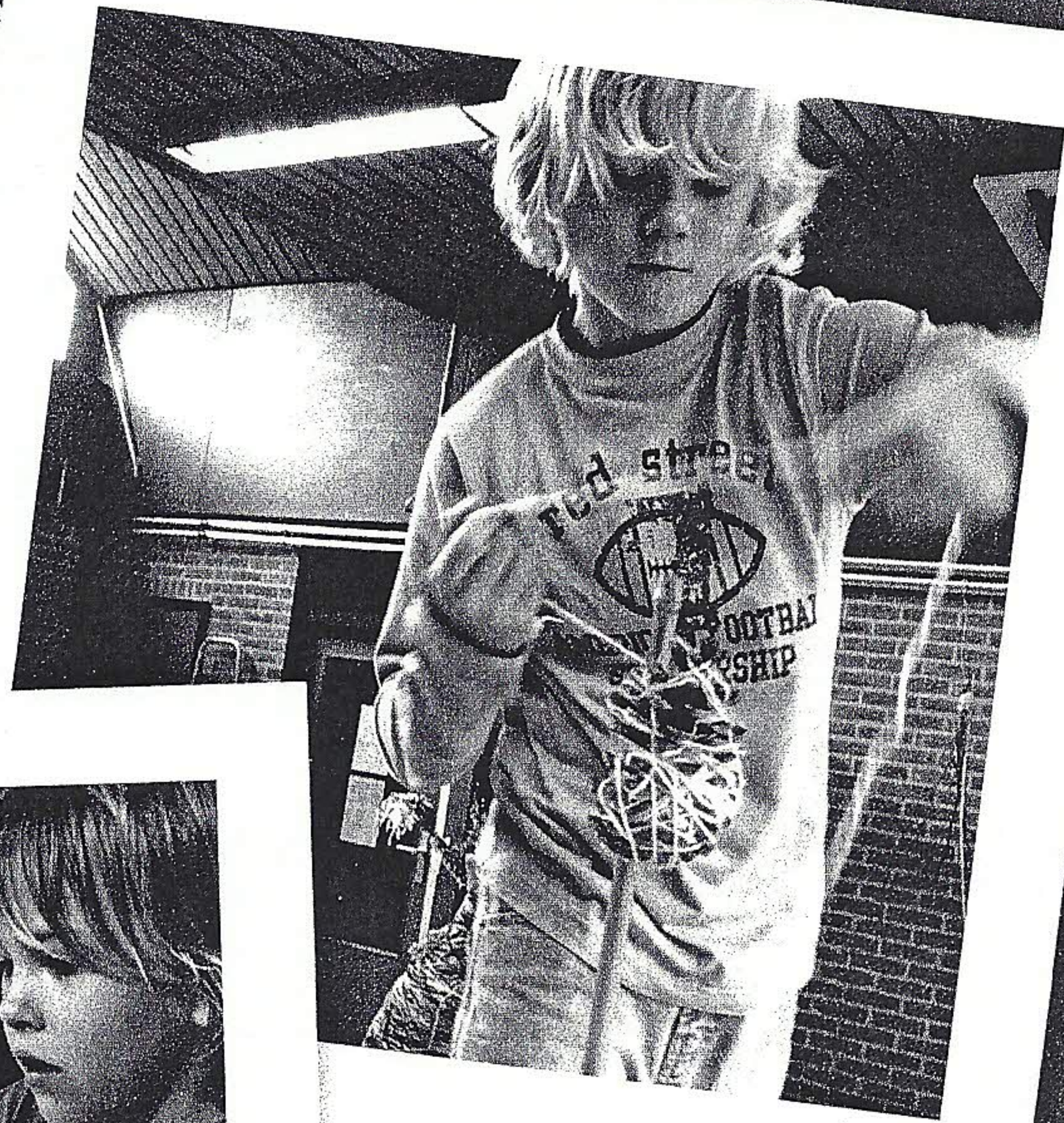
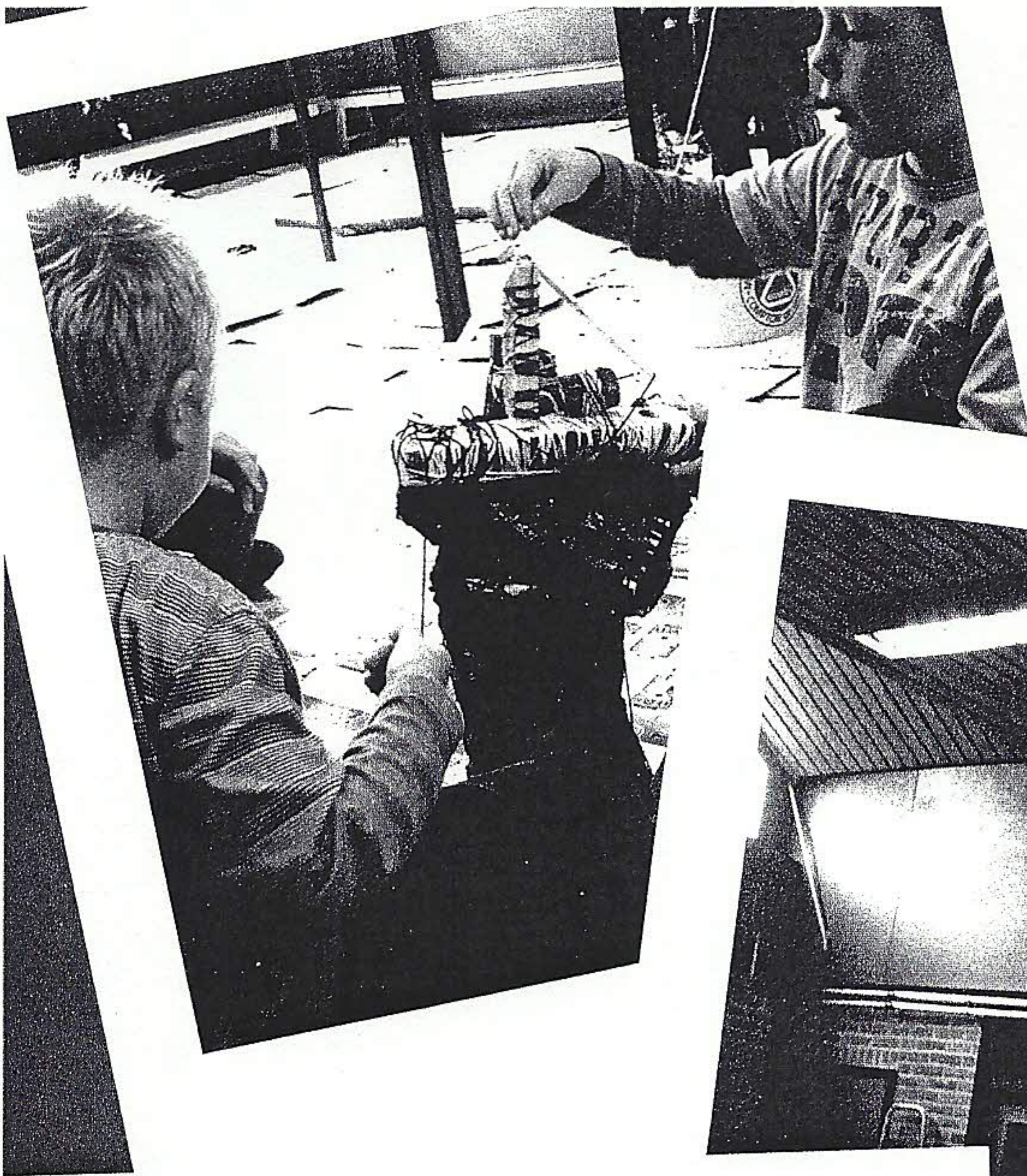

'de kleuren van Abish'

Montessorischool:
'Wij gaan de hele wereld tekenen'

"Beelden die er nog niet waren en toch

De Trimaran (Edam)
"We hebben toverwol, het loopt door in andere kleuren".

Onenigheid

"Het was bijzonder om in een team van twee leerkrachten, een stagiaire en ik als kunstenaar, te werken. Maar het was moeilijk in het begin. We waren vier eigenzinnige mensen die behoorlijk konden botsen. Toen las ik opnieuw in *De honderd talen** hoe in Reggio Emilia projecten worden aangepakt en besepte ik: als we zo de kinderen willen laten spreken, dan hoort ook onenigheid in het team erbij, dat is niet negatief. Toen werden de gesprekken onderling construc-

* De honderd talen van Kinderen, ISBN 978-90-6665-206-4

Reggio Emilia benadering

In het Noord-Italiaanse stadje Reggio Emilia is in de afgelopen 60 jaar een educatieve denkwijze en praktijk ontwikkeld waarin de potenties van kinderen voorop staan. Kinderen worden vanaf hun geboorte gezien als krachtige personen, onderzoekend en ondernemend, altijd uit op communicatie met elkaar, de volwassenen en de wereld om hen heen. Kinderen hebben van jongs af aan 100 talen tot hun beschikking om zich te uiten en om te communiceren; zoals beweging, woorden, geluid, beeld, materialen. Daarom is het van groot belang dat kunstenaars betrokken zijn in het onderwijs.

Om de potenties van kinderen werkelijk te stimuleren is dagelijks onderzoek nodig naar de ontwikkeling en de manier van leren van kinderen. Dit kan door goed te documenteren in beeld en tekst, door met behulp van de documentatie dagelijks te reflecteren op wat kinderen hebben ondernomen, welke hypothesen, ideeën en initiatieven ze inbrengen. Hierdoor kunnen de kinderen het voortouw krijgen in hun eigen ontwikkeling.

In het project *Toeval gezocht* is geprobeerd iets van deze werkwijze in praktijk te brengen. Uitgaande van het werk van Heringa/Van Kalsbeek is gekozen voor 'verzamelen' als startpunt. Ieder mens verzamelt dagelijks materiële dingen, ideeën, indrukken. Ook kinderen leggen hun eigen 'verzameling' aan en deze inspireert hen tot creativiteit. Door de kinderen hierbij ruimte en nieuwe materialen aan te bieden konden zij experimenteren, ieder op hun eigen manier en in samenwerking. Het motto van het project was: Creativiteit is de vrijheid om ieder moment iets van een andere kant te bekijken (Reggio Children, Carla Rinaldi).

...maakt zijn" Amazigh, 5 jaar

tiever. We werden een fijn team met een heldere rolverdeling en met heel interessante, verschillende gezichtspunten. We maakten alle vier foto's en als we elkaars foto's later zagen, bleek dat we allemaal verschillende dingen gezien hadden. Het intensieve documenteren heeft bij ons heel goed gewerkt. Door samen te praten en naar de foto's te kijken zagen we waar de kinderen mee bezig waren en werd haast als vanzelf duidelijk hoe we verder moesten."

"Ik had van tevoren ten aanzien van de kinderen een vaag beeld dat hun 'dingetjes' in een groter geheel terecht zouden komen en dan een soort ruimtelijk schilderij zouden worden. In die zin blijf je onbewust ook dichtbij je eigen werk. Bijvoorbeeld: op een gegeven moment gingen we selecteren en ordenen op kleur, dat vonden de kinderen heel interessant en daardoor gingen zij weer anders kijken. Zo'n suggestie, ogenschijnlijk klein, had grote gevolgen voor hoe de kinderen hun blik veranderden en verruimden."

Eva Klee: "Voor mij is deze periode van zes weken werken met de groep vier- en vijfjarigen één verhaal geworden. Ik was bijzonder geïnspireerd door de dag die Mara Davoli ons heeft gegeven over de Reggio Emilia-benadering. Alleen wist ik nog niet wat voor betekenis dit voor mij zou krijgen. Ik heb veel gelezen in het boek *De honderd talen* en ik besepte dat ik zonder uitgestippeld leerplan wilde werken en wilde onderzoeken hoe kinderen leren door naar hen te kijken en te luisteren. Welke vragen stel je aan kinderen? Het werd mij steeds duidelijker dat je het niet hoeft af te zien aan het resultaat, dat het gaat om de weg er naartoe. En dit was een directe link met mijn zoektocht als kunstenaar. Zoeken speelt een grote rol in mijn kunstenaarschap."

Lievelingsplek

"Ik was begonnen met het beeld 'plekken die verwonderen'. Dit werd mede ingegeven door de film die Heringa/Van Kalsbeek ons toonden,

Samenwerking

Toeval gezocht is een samenwerkingsproject van Husingh advies en projecten, Stedelijk Museum Amsterdam, Kunst en Cultuur Noord-Holland, Steunpunten Kunsteducatie Noord-Holland en Bureau Koers Nieuw West.

waarin je ziet hoe zij binnen een bekisting werken, dus hoe belangrijk de beperking van de ruimte is. Als ik me onzeker voelde kon ik op dit beeld terugvallen, dan werd ik planmatig: Waar ben je? Wat is voor jou ruimte? Wat is je lievelingsplek? Maar als ik voelde dat het goed ging, kon ik dit loslaten. Dan werden antwoorden steeds minder belangrijk en kon ik als essentie voelen, dat het gaat om te onderzoeken wat zoeken is. Dat leverde nieuwe dingen op bij de kinderen en toen bleef simpel het begrip verwondering spelen."

"Ik had de strategieën van Heringa/Van Kalsbeek losgelaten en pas in de laatste periode er weer over gelezen. Met de kinderen bleven we wel steeds opnieuw verzamelen, steeds weer op zoek gaan naar iets. Aan het eind ontstond er in de groep met de composities in kleur die op het raam gemaakt werden een kleurexpositie. En zo waren Heringa en Van Kalsbeek weer als vanzelf aanwezig."

Work in progress

"Het documenteren heeft voor mij een bijzonder grote rol gespeeld. Het kunnen terugzien op het handelen, het werken, de houding. Als je er middenin zit, ontgaat je veel, op afstand (in tijd en ruimte) kijk je opnieuw. Ook de formulieren en de geluidopnames hebben ons zeer geholpen. Door het documenteren en terugkijken, kun je onderzoeksvragen opnieuw formuleren. Ik beseft dat dit ook allemaal bij mijn eigen werk aansluit, 'work in progress' is voor mij momenteel de interessantste kunstvorm. Hoe onderzoek je eigenlijk iets en wat leer je daarvan?"

"Nog iets over tijd en ruimte: voor mij was het heel belangrijk aan de kinderen uit te stralen: ik heb tijd, er is ruimte. Geef wat je wilt uitdrukken de tijd. Ik benoem tijd vaak als ruimte. Ik kon bijvoorbeeld een kleine ingreep doen, iets ergens bij leggen waar een kind mee bezig was, en dan alleen maar kijken wat er gebeurt." <

> Volledig uitwasbaar

Een boze directeur van basisschool Oranjeschool aan de telefoon: "Hoe is het mogelijk dat een kunstenaar die uw opleiding heeft gevolgd de kinderen met verf laat knoeien zonder ze te vragen oude kleren aan te trekken. Vijf moeders hebben boos aan de bel getrokken."

Ik zit (even) met mijn mond vol tanden. Dan vraag ik haar of het project van de betreffende kunstenaar succesvol was geweest. Ik krijg een lange lofzang op de wijze waarop hij de kinderen had gestimuleerd 'groot' te denken. De kinderen hadden monumentale reuzeschilderijen gemaakt van wel acht vierkante meter, die alle muren van het lokaal hadden bedekt. Ja, het project was meer dan geslaagd maar wel vervelend dat de ouders gemopperd hadden over de met verf besmeurde kleren.

De kunstenaar gebeld: "Stom, stom, gewoon vergeten door te geven dat de kinderen oude kleren mee moesten brengen." Maar het was wel een geweldige middag geweest. "Er was een meisje dat midden op een enorm vel papier, stralend, met handen en voeten een prachtig werk had gemaakt, maar eh...ze droeg inderdaad wel een wit jurkje."

Dat kunstenaars vanuit hun creativiteit met kinderen prachtige en bijzondere projecten kunnen uitvoeren is genoegzaam bekend. Dat ze vaak net die andere, verrassende, onvoorspelbare invalshoek weten te vinden waardoor kinderen op een andere manier geprikkeld worden, ook.

Wat maakt dan een kunstenaar tot een goede kunstenaar in de klas? Natuurlijk is affiniteit met kinderen essentieel, wat kennis van pedagogie, weten hoe het er op een school aan toegaat, goede afspraken maken en... oude kleren mee laten brengen als er met verf geknoeid gaat worden.

Maar: 'It takes two to tango'. Ook de school moet zich bij het inschakelen van een kunstenaar realiseren dat er een avontuur wordt aangegaan. Een kunstenaar bedenkt een alternatieve route; prikkelt, stimuleert, is anders, en het is juist dat avontuur, dat onvoorspelbare dat de meerwaarde oplevert. De school en de leerkracht moeten samen met de kinderen en de kunstenaar dat avontuurlijke pad willen inslaan. En de kunstenaar zorgt, samen met de leerkracht, ervoor dat het avontuur in goede banen wordt geleid en goede afspraken worden gemaakt. Ik ben blij, dat steeds meer scholen gebruik willen maken van de kwaliteiten van kunstenaars bij de invulling van hun cultuureducatieprogramma en dat steeds meer kunstenaars het werken met kinderen als een inspirerende extra invulling van hun beroepspraktijk ervaren.

Soms, als ik nu projecten bijwoon of verhalen hoor, kan ik een gevoel van jaloezie niet onderdrukken. Wat had ik graag gewild dat ik tijdens mijn lagere schooltijd, ergens in de vorige eeuw, ook op avontuur was meegenomen door een echte kunstenaar. Nee, ik moest het doen met die schattige juffrouw Odilia die mij zuiver leerde zingen en de beginselen van het notenschrift bijbracht.

"Oh ja", meldde de kunstenaar uit het voorbeeld nog: "de verf die ik heb gebruikt was wel volledig uitwasbaar hoor!"

Theo van Adrichem is projectleider BIK (Beroepskunstenaars in de klas) en werkzaam bij Kunstenaar&Co

Deelnemende scholen

De Boet, 't Veld

Bs Tjaddinx, 't Veld

Mariaschool, 't Veld

Familieschool,

Heerhugowaard

Montessorischool,

Heerhugowaard

Kameleon, Heerhugowaard

De Trimaran, Edam

De Nieuwe School, Edam

Obs De Piramide, Edam

Startnest, Uithoorn

Jan Hekmanschool,

Ouderkerk a/d Amstel

Obs De Grote Beer,

Duivendrecht

A. Roozendaalschool, Amsterdam

Slootermeerschool,

Amsterdam

Abbs Sloterpas,

Amsterdam

Deelnemende kunstenaars

Jeanine Aalfs

Marleen van den Bergh

Irma de Bruijne

Nynke Deinema

Sanne Groen

Adelijn van Huis

Patricia Kaersenhout

Hamid el Kanbouhi

Eva Klee

Roos Langendorff

Daniel Levi

Floor Max

Hanneke Saaltink

Harold Schouten

Geertje Tjalma

Ineke Wertheim

Liesbeth van Woerden